

ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗГРОМАДЖЕННЯ СЕСТЕР-СЛУЖЕБНИЦЬ НЕПОРОЧНОЇ ДІВИ МАРІЇ У ПОЛЬЩІ (1918–1968 РОКИ)

PEDAGOGICAL ACTIVITY OF SISTERS SERVANTS OF MARY IMMACULATE IN POLAND (1918–1968)

У статті висвітлено освітню й виховну діяльність Згромадження сестер-служебниць Непорочної Діви Марії (ССНДМ) Української греко-католицької церкви на території Польщі у 1918–1968 роках, проаналізовано педагогічну працю черниць у дошкільних навчальних закладах (захоронках), школах та сиротинцях. У 1892 році засновано згромадження ССНДМ, одним із головних завдань якого була праця з українськими дітьми. Після поразки українських визвольних змагань 1918–1919 років українські землі Галичини, а з ними й осередки ССНДМ потрапили у склад Польської держави, що мало значний вплив на життя чернечої спільноти. З новою владою у черниць склалася непрості відносини, оскільки польські чиновники намагалися використати ССНДМ для праці з польським населенням. Незважаючи на складні політичні та економічні обставини, що були наслідком військових конфліктів, упродовж першої половини 20-х років ХХ ст. ССНДМ заснували низку нових осередків та розширили свою педагогічно-виховну діяльність. У кінці другого десятиліття ХХ ст. на всіх українських землях у складі Польщі сестри ССНДМ опікувалися 39 захоронками. У 20–30-х роках ХХ ст. на території Польщі сестри ССНДМ заснували й утримували також навчальні заклади, а саме два інтернати для дівчат, три загальні школи. Для того щоби керувати навчальними закладами, сестри отримували відповідну педагогічну освіту. Поступ ССНДМ у галузі педагогіки зупинила Друга світова війна та наступні трагічні для ордену й усієї УГКЦ події. Попри фактичну заборону діяльності й розпорошення комуністичною владою, сестрам вдалося налагодити своє внутрішнє життя, зберегти структуру ордену, а з 60-х років відновити освітню й духовну місію серед українців Польщі.

Ключові слова: Згромадження сестер-служебниць Непорочної Діви Марії, УГКЦ, Польща, захоронки, школи, сиротинці, педагогіка.

The article highlights the educational activity of the Sisters Servants of Mary Immaculate (S.S.M.I), the Congregation of the Ukrainian Greek Catholic Church in Poland in 1918–1968, analyzes the pedagogical work of nuns in preschools (zackhoronky), schools and orphanages. The congregation was founded in 1892 and one of its main tasks was to work with Ukrainian children. After the defeat of the Ukrainian freedom struggles in 1918–1919, the Ukrainian lands of Galicia, together with the centers of the S.S.M.I, became part of Poland, which had a significant impact on the life of the monastic community. The nuns had a difficult relationship with the new government, as Polish officials tried to involve the S.S.M.I in the work with the Polish population. Despite the difficult political and economic circumstances resulted from military conflicts, during the first half of the 1920s, the S.S.M.I established a number of new centers and expanded its pedagogical and educational activity. At the end of the second decade of the twentieth century the S.S.M.I took care of 39 preschools (zackhoronky). In Poland in 1920s-1930s, the S.S.M.I sisters also established and maintained educational institutions: two boarding schools for girls, as well as three general schools. In order to manage educational institutions, the sisters received appropriate pedagogical education. The progress of the S.S.M.I in the field of pedagogy, however, was stopped by the Second World War and subsequent tragic events for the Order and the entire UGCC. Despite the complete ban and dispersal by the communist authorities, the sisters managed to establish their inner life, preserve the structure of the order, and, starting in 1960s, restored the educational and spiritual mission among Ukrainians in Poland.

Key words: Sisters Servants of Mary Immaculate, UGCC, Poland, zackhoronky, schools, orphanages, pedagogy.

УДК 37.014.52:2-788-055.2(438) "20"
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/33-2.4>

Залуцька Г.І.,

викладач кафедри іноземних мов
Національного університету
«Львівська політехніка»

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Згромадження сестер-служебниць Непорочної Діви Марії УГКЦ, хоча є відносно молодим (засноване у 1892 році), проте відіграло вагомий роль не лише у релігійному й культурному житті українства, але й у закладенні основ національної освіти та виховання дітей.

Засновуючи нове жіноче згромадження у кінці ХІХ ст., священик Кирило Селецький (1835–1918 роки) та ієромонах Чину св. Василя Великого Єремія Ломницький (1860–1916 роки) намагалися у такий спосіб створити інституцію, що допомогла б УГКЦ зацікавитися вихованням українських дітей. Ця проблема в умовах відсут-

ності власної державності на межі ХІХ ст. і ХХ ст. стояла надзвичайно гостро. Ситуацію ускладнювали особливості полікультурної Східної Галичини, у якій, попри формальну належність до Австро-Угорської імперії, влада фактично належала польським політичним колам, що не були зацікавлені у підтримці української освіти й культури. Попри не надто сприятливі політичні умови (Перша світова війна 1914–1918 років, Українсько-польська війна 1918–1919 років, Радянсько-польська війна 1919–1920 років), згромадження досить швидко розвинуло свою виховну та освітню діяльність серед українського суспільства не лише на Галичині, але й у діаспорі. Зокрема, на початку

XX ст. сестри вирушили зі своєю освітньою місією на Американський континент, а саме до Канади (1902 рік), Бразилії (1911 рік), а згодом і США (1938 рік). Не менш важливою була місія ССНДМ у Європі, особливо в умовах, коли після розпаду Австро-Угорської імперії землі Західної України опинилися одразу у кількох державах, зокрема у складі Польщі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Нині не існує повноцінного опрацювання, присвяченого історії Польської провінції Матері Божої Неустановної Помочі ССНДМ. Ще у кінці 80-х років XX ст. сестри цього згромадження підготували відповідне дослідження, однак воно досі не оприлюднене, машинопис зберігається в архіві управи провінції у Варшаві і з огляду на пандемію недоступний для дослідників. У зв'язку з цим для написання статті використано видання, присвячене історії ССНДМ авторства А. Великого, матеріали, опубліковані сестрами ССНДМ на офіційних сторінках Української провінції згромадження та Генеральної управи у Римі. Допоміжними були дослідження Б. Боцюрківа, спогади Я. Грицива. Велике значення мають довідкові церковні видання, такі як шематизми єпархій УГКЦ і каталоги ССНДМ, правила й устави самого згромадження.

Мета статті. Метою статті є висвітлення розвитку та освітньої діяльності Згромадження сестер-служебниць Пренепорочної Діви Марії у Польщі впродовж 1918–1968 років, аналіз педагогічної праці членів чину у дошкільних навчальних закладах (захоронках), школах та сиротинцях.

Виклад основного матеріалу. Укладені у 1892 році «Правила Служебниць Пречистої Діви Марії Непорочно Зачатої» [10], доповнені у 1907 році «Уставом Служебниць Пречистої Діви Марії Непорочно Зачатої» [12], регламентували життя спільноти, зокрема акцентували увагу на важливому аспекті праці черниць, а саме педагогічному вихованні дітей у дошкільних закладах, школах і сиротинцях. Ці документи лягли в основу «Уставу Згромадження сестер служебниць Пренепорочної Діви Марії», затвердженого 27 липня 1932 року Папою Римським Пієм XI (1922–1939 роки). В уставі було підкреслено, що праця черниць у школах є «похвальним заняттям» (правило 188), відповідно, сестри, щоби працювати у школах, повинні отримувати відповідну педагогічну освіту у вищих навчальних закладах (правило 195) [1, с. 301].

Устав ССНДМ не лише упорядкував життя цієї релігійної спільноти й визначив напрями її праці, але й затвердив сформований раніше адміністративний поділ згромадження на три «області», а саме Галицьку, Канадську та Бразильську. У всіх трьох «областях» розвиток ССНДМ мав свою специфіку, однак мав спільні риси, зокрема педагогічну діяльність серед українського населення. Праця сестер ССНДМ у Канаді [6], Бразилії [4], США [5],

де впродовж першої половини XX ст. практично тривало мирне життя, вже досить швидко принесла добрі результати. Зовсім по-іншому виглядала ситуація в охопленій кількома військовими конфліктами Європі. Внаслідок завершення Першої світової війни українські землі, що входили у склад Австро-Угорської монархії, опинилися у складі Польщі, Чехословаччини та Румунії. Українське населення мешкало й на території, що увійшла до складу Югославії.

Після поразки Західноукраїнської Народної Республіки у польсько-українській війні у 1918–1919 роках українські землі Галичини, а з ними й осередки ССНДМ потрапили до складу Польської держави. Як зазначено у хроніці згромадження, з новою польською владою черниці мали досить не прості відносини, оскільки остання намагалася використати ССНДМ для праці з польським населенням і дітьми [1, с. 189]. Попри проблеми з владою, знищення під час трьох війн монастирів, ССНДМ взялися за активну працю серед українського населення й заснували свої нові осередки у Калуші (1919 рік), Золочеві (1921 рік), Поморянах (1921 рік), Любелі (1921 рік) та Болехові (1922 рік).

Також сестри налагодили навчання у захоронках (дитсадках). У цих закладах навчалися діти віком 3–7 років, яких сестри виховували у національному й християнському дусі. Захоронки мали на меті не тільки підготування дітей до навчання у школі, але й надання ним ґрунтовних знань з огляду на їхній вік та індивідуальні особливості. Програми захоронок передбачали вправи з гімнастики, співу, малювання, рукоділля; дітей ознайолювали з абеткою та цифрами, для них проводили екскурсії [9]. За даними на кінець 20-х років XX ст., на всіх українських землях у складі Польщі сестри ССНДМ опікувалися 39 захоронками, де виховували 1 750 дітей [2]. Впродовж наступного десятиліття мережа й далі зростала, зокрема у найбільш висунутій на захід частині українських етнічних територій – Перемишльській єпархії кількість захоронок у середині 30-х років зростає до 33, де навчалася близько 1 700 дітей [13, с. 136–139].

У 20–30-х роках XX ст. на території Польщі сестри ССНДМ почали відкривати школи. Станом на 1938 рік сестри ССНДМ, окрім інтернатів для дівчат у Бережанах та Снятині, опікувалися загальними школами у Перемишлі, Глибочку [8, с. 41] та Борщеві [15, с. 183]. Самовіддана праця черниць допомогла перетворити чотирирічну школу у Перемишлі на семирічну [14, с. 150]. Щоб засновувати школи і в них працювати, сестри ССНДМ навчалися у Державній захоронярській семінарії ім. С. Яховича у Львові, Приватній захоронярській семінарії ім. св. Йосафата та на Вищих педагогічних курсах у Варшаві. Також вони відвідували педагогічні курси у Товаристві «Українська захоронка» у Львові [9].

Окрім дошкільних і шкільних закладів, ССНДМ від початку свого існування займалися працею із сиротами. Ця ділянка їхнього служіння стала особливо актуальною після трьох військових конфліктів, що тривали впродовж 1914–1920 років. За даними каталогу ССНДМ за 1938 рік, сестри європейської Провінції Співстраждання Матері Божої опікувалися 15 сиротинцями [7, с. 35]. У 1928 році ССНДМ відкрили у Бориславі школу крою та шиття, що мала надавати безкоштовну освіту для дівчат-сиріт. Поступ ССНДМ на ниві педагогіки зупинила Друга світова війна та наступні трагічні для ордену та усієї УГКЦ події.

Після завершення Другої світової війни більша частина Західної України була приєднана до СРСР. Частина українських етнічних земель, зокрема Лемківщина і Надсяння, опинилась у складі вже комуністичної Польської Народної Республіки. Півмільйона українців, у тому числі близько сотні сестер ССНДМ, мали депортувати на територію радянської України на підставі міжнародної угоди між ПНР і УРСР від 1944 року. Щоб уникнути депортації, частина сестер, які опинилися з польського боку кордону, переїхала до монастирів у Холмі та Адамполі [11]. Серйозно ускладнила становище сестер у Польщі ліквідація УГКЦ у СРСР у 1946 році, яку визнала ПНР, адже почалося переслідування духовенства і вірних. Після проведення у 1947 році акції «Вісла» залишилися лише сестри у м. Холм, які працювали в державній лікарні, але і їх звільнили у 1954 році. Єдиною легальною працею для сестер ССНДМ залишилася робота в державних лікарнях і в римо-католицьких парафіях, а про педагогічну діяльність навіть не йшлося [11]. У цей період до Польщі були інтерновані 16 сестер ССНДМ зі Словаччини, коли там розпочалися переслідування греко-католиків [16, с. 209–210]. Проблемними залишалися контакти сестер із Головною управою у Римі. Щоб хоч якось вплинути на ситуацію, 4 липня 1947 року Конгрегація для Східних Церков Римської курії дала змогу заснувати віце-провінцію ССНДМ у Польщі. Її настоятелькою призначили сестру Амалію Чабан, яка почала організовувати життя сестер у нових політичних реаліях. Це було дуже важке завдання, оскільки сестри були розсіяні по цілій країні, без даху над головою і не контактували між собою [3, с. 349–351].

Перші зміни у Польщі розпочалися в кінці 50-х – на початку 60-х років. Зокрема, сестри почали займатися катехизацією римо-католицьких дітей у державних школах. У 1957 році десять сестер ССНДМ навчали загалом близько 5 800 дітей [1, с. 447]. У 1960 році вперше з 1948 року сестри знову розпочали навчання українських дітей релігії у Варшаві, а пізніше у Перемишлі. Упродовж наступного десятиліття з'явилися можливості поширити катехизацію на інші регіони, де прожи-

вали українці. Крах комуністичного режиму в кінці 80-х років дав змогу ССНДМ повністю легально відновити свою працю серед українців Польщі.

Висновки. Внаслідок політичних колізій після завершення Першої світової війни і поразки ЗУНР українські етнічні землі Галичини опинилися у складі Польщі. Попри важку повоєнну ситуацію, сестрам ССНДМ вдалося відновити знищені осередки й заснувати нові. Незважаючи на непрості відносини з польськими державними органами, сестри досить швидко налагодили також мережу своїх освітньо-виховних закладів, а саме захронок, шкіл, сиротинців, де виховували українських дітей не лише у християнському, але й національному дусі. Праця черниць була сконцентрована на вихованні дітей у дошкільних закладах і сиротинцях, меншою мірою у школах. Педагогічний фах, необхідний для праці з дітьми, сестри ССНДМ здобували у відповідних вищих навчальних закладах та на курсах. Розвиток діяльності ССНДМ, зокрема освітньої, припинили події Другої світової війни, подальша депортація українського населення до УРСР та акція «Вісла». Попри фактичну заборону діяльності і розпорошення комуністичною владою, сестрам вдалося налагодити своє внутрішнє життя, зберегти структуру згромадження, а з 60-х років відновити свою освітню та духовну місію серед українців Польщі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Великий А. Нарис історії Згромадження СС-Службниць П.Н.Д.М. 1892–1967 : монографія. Рим : Видавництво Сестер-Службниць, 1967. 767 с.
2. Виховна діяльність Сестер-Службниць на початках створення Згромадження. Сестри-Службниці Непорочної Діви Марії. *Провінція Співстраждання Матері Божої в Україні*. URL: http://www.ssmi-ua.org/educational_activities.html (дата звернення: 01.03.2021).
3. Гриців Я. Сестра Амалія (Олена) Чабан. *Перемишль і Перемиська земля протягом віків* : збірник наукових праць та матеріалів Міжнародної наукової конференції (24–25 червня 1994 року в Перемишлі). Перемишль ; Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1996. С. 349–351.
4. Залуцька Г. Діяльність Згромадження Сестер-Службниць Непорочної Діви Марії у Бразилії у ХХ ст.: освітній аспект. *Педагогічні науки*. 2018. Вип. 83. Т. 2. С. 16–21.
5. Залуцька Г. Історично-освітній аспект діяльності Згромадження Сестер-Службниць Непорочної Діви Марії у Сполучених Штатах Америки в 30–80-х роках ХХ ст. *Педагогічні науки*. 2019. Вип. 87. Т. 2. С. 21–26.
6. Залуцька Г. Освітня діяльність Згромадження Сестер-Службниць Непорочної Діви Марії в Канаді у 1903–1967 роках. *Педагогічні науки*. 2018. Вип. 81. Т. 2. С. 13–17.
7. Залуцька Г. Педагогічна діяльність Згромадження сестер-службниць Непорочної Діви Марії у

Східній Галичині (1892–1939 роки). *Інноваційна педагогіка*. 2020. № 28. С. 33–36.

8. Каталог Згромадження Сестер-Службниць Непорочної Діви Марії на 1938 рік : довідник. Жовква : Друкарня Отців Василіян, 1938. 53 с.

9. Першій захоронці 120 років. *Інститут історії церкви Українського католицького університету*. URL: <http://ichistory.org.ua/2016/12/02/pershij-zahorontsi-120-rokiv> (дата звернення: 01.03.2021).

10. Правила Службниць Пречистої Дѣвы Маріи Непорочно Зачатої. *Душпастырь*. 1896. № 7. С. 165–171. № 8. С. 196–203.

11. Провінція Матері Божої Неустанної Помочі в Польщі. *Провінція Співстраждання Матері Божої в Україні*. URL: https://ssmi-ua.org/other_provinces.html#win4 (дата звернення: 01.03.2021).

12. Устави Згромадження Сестеръ-Службниць Преч. Дѣвы Маріи Непороч. Зачатої обряду греко-

католицького : довідник. Жовква : Друкарня Отців Василіян, 1907. 201 с.

13. Шематизм греко-католицького духовенства злучених єпархій Перемиської, Самбірської і Сяніцької на рік Божий 1936 : довідник. Перемишль : Греко-католический епископ. Консисто́рія, 1936. 164 с.

14. Шематизм греко-католицького духовенства злучених єпархій Перемиської, Самбірської і Сяніцької на рік Божий 1934 : довідник. Перемишль : Греко-католический епископ. Консисто́рія, 1934. 179 с.

15. Шематизм всего клира Греко-католицької Єпархії Станиславівської на рік Божий 1935. Станиславів : Накладом клира єпархіяльного, 1935. 213 с.

16. Bociurkiw B. *The Ukrainian Greek Catholic Church and the Soviet State (1939–1950)* : monograph. Edmonton ; Toronto : Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 1996. 310 p.